

I en uppsats i *Theoria* 1941 ansåg Alf Ross det uppenbart att vi från imperativet *Posta brevet!* inte kan härleda *Posta brevet eller bränn det!* Om G. H. von Wright tio år senare hade delat den åsikten hade den deontiska logiken i dag antagligen skilt sig markant från den vi har – om vi överhuvud hade haft någon. För om man ur den logik som von Wright föreslog i sin epokgörande uppsats 1951 tar bort den så kallade konsekvensprincipen, den princip som är grunden för den motsvarande härledningen i termer av *bör* eller *skall* eller *obligatoriskt*, så återstår inte mycket. Möjligen kan detta förklara varför så många ansträngt sig så mycket för att göra troligt att något som låter så konstigt inte alls är så konstigt: Det är en logisk sanning att om du bör posta brevet så bör du posta eller bränna det.

Till skaran av apologeter ansluter sig nu Per Lindström i *Filosofisk tidskrift* nr 2, 2007. Åtminstone anknuter han till Ross resonemang, även om vad han kallar ”den starkare varianten av Ross paradox”¹, och som är vad han huvudsakligen diskuterar, nog snarare hör hemma bland dem som Prior beskrev som ”the paradoxes of derived obligation” i en uppsats med den titeln i *Mind* 1954. Den här paradoxen uppstår om man dels antar konsekvensprincipen,

- (1) Om du bör göra a och nödvändigtvis gör b om du gör a, så bör du göra b,

dels antar

- (2) Om du bör göra a eller b och inte gör a, så bör du göra b

Då kan vi från *Du bör posta brevet* och *Du postar inte brevet* härleda *Du bör bränna brevet*. Det låter helt orimligt, men icke desto mindre kan man tycka att (2) i sig låter mycket övertygande, särskilt om man, som von Wright från början gjorde, antar att

¹Man borde kanske börja säga ”Alf Ross paradox”. Med ”Ross paradox” förstås numera inte sällan en helt annan paradox, lanserad av en helt annan Ross.

- (3) Konditionala plikter, som vanligen formuleras som *om du gör a bör du göra b* skall förstås som av formen *du bör inte göra a eller också göra b*.

Om vi antar (2) och (3) har vi en teori om hur vi härleder ovillkorliga plikter från villkorliga plikter plus fakta på ett sätt som förefaller ha likheter med verkligheten. Men då måste vi ge upp (1), och det har för de flesta förefallit vara ett för högt pris. I stället har man avvisat (2) och (3) och antagit att konditionala normer skall förstås på något annat sätt. Redan 1956 kom von Wrights första förslag på det spåret (möjligen orsakat av Priors argument). Dessvärre förefaller inget av de många sedan dess föreslagna konditionala systemen innehålla någon vidare plausibel lära om hur man härleder plikter från villkorliga normer plus fakta.

Lindströms förslag i fråga om Ross exempel är en variant på något annat, som von Wright varit inne på. (Vad hann han inte beröra under femtio år med den deontiska logiken!) Von Wright noterade att vi inte sällan ser disjunktiva tillåtelser där *Du får göra a eller b* uppenbarligen innebär *Du får göra a och du får göra b*. Han tänkte sig då att slutledningen i Ross exempel förefaller så barock därför att vi utgår från att *Du får posta brevet eller bränna det* följer från *Du bör posta brevet eller bränna det* och sedan – felaktigt – tänker oss att *får* distribueras konjunktivt också i detta fall, och vi därför står där med *Du får bränna brevet*, vilket är klart oacceptabelt. Lindström nämner detta uppslag (utan att nämna von Wright) och efterlyser, tydligen utan större hopp, en utredning om när och varför tillåtelser ibland skulle ha denna konjunktiva distribution i disjunktioner. Han tänker sig i stället att logiken för disjunktiva tillåtelser är den vanligen antagna, dvs. att *Du får göra a eller b* innebär att *Du får göra a eller du får göra b*, men att vi har allmänna regler för när vi bör säga vad, av vilka mer speciellt regeln om Maximal Relevant Information leder till att vi inte bör säga *Du bör göra a eller b* om inte både *a* och *b* är tillåtna. Om du bör posta brevet är det också sant, tänker sig Lindström, att du bör posta brevet eller bränna det, men det bör jag inte säga (om vi inte lägger till väldigt speciella omständigheter), för att säga så skulle ge det vilseledande intrycket att ditt brännande av brevet var ett tillåtet alternativ.

Enligt detta sätt att resonera är det alltså så att om du bör posta brevet, så är det sant att *Du bör posta brevet eller förvarna om att du inte kommer att göra det* och sant att *Du bör posta brevet eller bränna det*. Men ingendera bör jag säga ifall varken brännandet eller förvarnandet är tillåtna alternativ i den rådande situationen.

Det är lätt att föreställa sig en situation där detta inte låter särskilt rimligt. Det är lätt att tänka sig ett normsammanhang där den förra disjunktiva föreskriften gäller, medan den senare inte gäller. Den senare

bör du då inte utsäga därför att den är falsk. Den förra finns det kanske skäl att vara lite försiktig med, därför att den tagen helt för sig kan ge vid handen att ursäkten är ett tillåtet alternativ. (Så långt har nog Lindström rätt.) Men om det också är klart utsagt att du bör posta brevet, så står det väl klart att ursäkten blir ett tillåtet, och till och med påbjudet, alternativ bara om föreskriften att posta brevet bryts? Du uppfyller båda av de två givna föreskrifterna om, och endast om, du postar brevet. Men om du inte postar brevet uppfyller du den disjunktiva föreskriften om och endast om du förvarnar.

Det här resonemanget är förstås i linje med (2) och (3) och oförenligt med konsekvensprincipen (1). Om vi köper konsekvensprincipen kan vi inte, ifall vi hävdar att du bör posta brevet, både hävda att du bör förvarna om du inte postar brevet och förneka att du bör bränna brevet om du inte postar det.

Som försvar för slutledningen i Ross exempel förefaller resonemanget om vad som är sant kontra vad som bör sägas ut något ansträngt redan i von Wrights version där det handlar om två olika *får*. Behöver man överhuvud tala om tillåtelser för att finna slutledningen suspekt? Räcker det inte med det faktum att om slutledningen är korrekt, så gör du något som du bör göra genom att bränna brevet, för därmed uppfyller du plikten att posta eller bränna brevet? (Att du dessutom bryter en annan plikt, plikten att posta brevet, ändrar inte på förhållandet att du gör något du bör göra; det är inget egendomligt med att du på en gång både kan uppfylla en plikt och bryta en annan.)

Att sedan förflytta argumentationen från frågor om logisk följd till frågor om vad som bör sägas verkar inte göra saken bättre. Blir slutledningen mindre suspekt om jag utför den tyst för mig själv: Jag har studerat deontisk logik så jag vet att om jag bör göra a så bör jag göra a eller b. Jag konstaterar att jag bör posta brevet, och drar (utan att säga något till någon) slutsatsen att jag bör posta eller bränna det. Så genom att bränna brevet åstadkommer jag något jag bör åstadkomma, nämligen att posta eller bränna det?

*

Per Lindström frågar alltså – om än möjligen bara retoriskt – när och varför tillåtelser distribueras konjunktivt i disjunktioner. Jag tror att svaret är att det nog är det normala i vanligt språkbruk. *Du får x:a eller y:a* innebär normalt att du får x:a och du får y:a (och dessutom oftast att du *bör* göra endera). Och det *kan* som står för förmåga eller det *kan* som står för möjlighet kan bete sig på samma sätt, trots att *Möjligt A eller B* inte heller brukar antas distribueras konjunktivt. Men det är klart att detta inte utan vidare kan införlivas med den deontiska logiken utan

svårartade problem, åtminstone om *bör* uppfattas som det nu vanligen gör i detta sammanhang, nämligen som en satsoperator. För i så fall får man ge upp substituerbarheten av logiska ekvivalenter. Annars får vi en omvänd konsekvensprincip, så att säga, för tillåtelse: Allt som har något tillåtet som konsekvens är självt tillåtet. Det *får* som förekommer i den deontiska logiken, som den vanligen ser ut, måste vara ett annat *får* än det som distribueras konjunktivt i disjunktioner.

En viktig fråga är hur detta deontisk-logiska *får* skall förstås. Såvitt jag kan påminna mig, har försvararna av konsekvensprincipen aldrig helt enkelt åberopat den vanliga förklaringen av *får* i termer av *bör*. Det hade, vad jag förstår, åtminstone i första omgången framstått som ett bättre argument för slutledningen i Ross exempel, och därmed för konsekvensprincipen, än de som vanligen framförs. Så här kunde man ha sagt: Om du *bör* x:a, så är det uppenbarligen inte tillåtet att du varken x:ar eller y:ar, oavsett vad y:andet är. Det är alltså inte tillåtet att du inte x:ar och inte y:ar. Men eftersom *tillåtet att A* betyder *Inte obligatoriskt att inte A*, så måste då gälla att det är obligatoriskt att du x:ar eller y:ar.

Det är ett tänkvärt argument. Men jag tror att den slutsats man skall dra är att den vanliga förklaringen av tillåtelseoperatorn skall överges. Vi behöver inte anta att *A är tillåtet* betyder *icke-A är inte obligatoriskt*. Det räcker fuller väl med att anta att *A är tillåtet* betyder att A inte är förbjudet, dvs. att A inte bryter mot någon plikt, dvs. att A är förenligt med varje B sådant att *B är obligatoriskt*. Då kan vi ge upp konsekvensprincipen för *bör* utan att ge upp den för *får*. (Det förefaller rimligt att anta att om A är tillåtet så kan inte något som nödvändigtvis följer av A inte vara tillåtet.)

Det är kanske så att de som uppriktigt säger sig inte se något konstigt i slutledningen i Ross paradox helt enkelt har internaliserat standardförklaringen av tillåtelseoperatorn så grundligt att den styr deras språkuppfattning. Men standardförklaringen är bara en inrotad fördom.

Om vi förstår tillåtelse på detta sätt kan man kanske säga att von Wrights ursprungliga deontiska logik är rimlig om vi tar den precis som den först formulerades, nämligen som en logik för *tillåtet*: Den innehåller antagandena (I) *Tillåtet A eller Tillåtet icke A*, (II) *Tillåtet A eller B om och endast om Tillåtet A eller Tillåtet B*, (III) *Tillåtet A endast om Möjligt A och Möjligt icke A*. (Denna "kontingensprincip" försvarade von Wright också ibland senare, men den har inte varit populär bland andra deontiska logiker.)

Men om vi vill ha en logik för *bör* så skall vi inte, som von Wright 1951, ta hans antagande om hur *bör* och *får* är relaterade, utan utgå från hans logik för tillåtelse och den rimliga ekvivalensen mellan *Tillåtet A* och *För varje B sådant att Bör B: Möjligt att A och B*. Den resulterande logiken för *Bör* är antagligen förenlig med (2), som då kan läggas till för att åstadkomma en lära om normativa slutledningar som har någon plausibilitet.

Om man ändå tycker att det åtminstone ibland är så att vi på ett begrippligt sätt argumenterar för att *Du bör göra a* helt enkelt genom att påpeka att du bör göra b och att du omöjligt kan göra b utan att göra a, så kan man försöka hävda att vi har (åtminstone) två olika *bör*. Som Lindström i förbigående nämner är det en tanke som skymtat i diskussionen. Somligt bör vara fallet bara därför att det är en nödvändig följd av, eller nödvändig förutsättning för, något annat som bör vara fallet. Det är den ena sortens *bör*. Låt oss kalla det sekundärt. (Carlson 1995 talar om "secondary notions of ought" i ungefär denna mening.) Sedan finns det annat, som bör vara fallet ändå. Det är den andra sorten, låt oss kalla den primär. En utilitarist skulle till exempel kunna tänkas hävda att Bullmarksvargen bör skjutas, trots att detta inte skulle ha optimala konsekvenser. Den bör skjutas därför att detta är nödvändigt för att alla svenska vargar skall bli skjutna, vilket bör ske därför att det skulle ha optimala konsekvenser. Det första av dessa två *bör* skulle då tas som sekundärt och det andra som primärt. (Konsekventialismens eventuella konflikt med konsekvensprincipen har diskuterats av Bergström och Castaneda).

Om vi redan har det primära *bör* och förstår tillåtelse som jag här har antagit, så kan vi helt enkelt definiera det sekundära *bör* så att A i denna mening bör vara fallet när A inte primärt bör vara fallet men är en nödvändig följd av något som primärt bör vara fallet. Och vi kan definiera det traditionella deontisk-logiska *bör* just så som man traditionellt har tänkt sig, nämligen som *inte tillåtet att inte*. (Det begrepp *obligatoriskt* som Lindström kallar "naturligt" definierar han väsentligen på detta sätt, fast det blir lite mer komplicerat på grund av den handlingsapparat han arbetar med.) A kommer då i den meningen att böra vara fallet när A antingen primärt eller sekundärt bör vara fallet. För det sekundära och för det traditionella *bör* gäller då konsekvensprincipen, och vi kan härleda *du bör posta brevet eller bränna det från du bör posta brevet*. Men det är, även om det kan låta konstigt, inte så farligt. För att vi sekundärt bör posta eller bränna betyder bara att detta är nödvändigt för att vi skall göra det vi primärt (eller kanske *egentligen*) bör göra. Det innebär inte att vi från *du bör posta eller bränna brevet* och *du postar inte brevet* kan härleda *du bör bränna brevet*. (2) gäller bara för det primära *bör*. Så kan alla vara nöjda.

LITTERATUR

- Lars Bergström. 1968–69. "Utilitarianism and Deontic Logic", *Analysis*, vol 29, nr 2, 43–44.
 Erik Carlson. 1995. *Consequentialism Reconsidered*. Dordrecht: Kluwer.
 Hector Neri Castaneda. 1967–68. "A Problem for Utilitarianism", *Analysis*, vol. 28, nr 4, 141–142.